

mbt9710@gmail.com

המו"ל שלום צדוק

רחוב אריאלי 16/5

ביתר עילית

055-6783-221

העלון יוצא לאור בסיוע משפחת המנוח הרה"ג יוסף צדוק זצ"ל

העלון מוקדש לע"נ רבי יוסף בן חיים צאלח זצ"ל נפטר ה' כסלו ה'תשע"ז

חודש אייר תשע"ח עלון מס' 16

מסילות בני תימן

על שם רבינו יחיא צאלח (מהרי"ץ) זצוק"ל, גאון רבני תימן (ה'תע"ה-ה'תקס"ו) לזכרו של הרה"ג רבי יוסף צדוק זצ"ל

הילולת מהרי"ץ זע"א גאון רבני תימן ותפארת- עלון זיכרון

במעמד מאות מבני קהילות קודש תימן ובפרט תושבי העיר בית שמש, רבנים ודיינים ואישי ציבור, ובראשם מרן הגאון הגדול רבי יצחק רצאבי שליט"א פוסק עדת תימן וראש מוסדות פעולת צדיק ויד מהרי"ץ, התקיימה בליל כ"ח בניסן ההילולא לרגל מלאת מאתיים ושלוש עשרה שנים לפטירת גאון רבני תימן ותפארתם, מהרי"ץ (מורינו הרב רבי יחיא צאלח) זע"א, בבית הכנסת "עץ חיים" על שם מהרי"ץ, השוכן בקריה החרדית בבית שמש.

את הערב פתח בדברי תורה וברכה הגאון רבי אריאל עוזייר שליט"א, מו"צ פעולת צדיק ורב בשכונת הפציבה, אשר הביע את השמחה והזכות הגדולה בה זכתה העיר בית שמש בקיום ההילולא בעיר, בהשתתפות כל קהילות התימנים השוכנות בה. הוא הרחיב על גדלותו של מורינו ורבינו עטרת ראשנו, גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זע"א, הידוע בתשובותיו הרבות בהלכה ובמנהג, בעין ובכתיבות רבה, ובכך הנחיל לנו את הדרך אשר נלך בה. ובפרט בדורנו, שזכינו שספריו של ממשיד דרכו מרן הגאון הגדול רבי יצחק רצאבי שליט"א - ספרי שלחן ערוך המקוצר ושו"ת עולת יצחק - מופארים את אוצר הספרים בכל עולם הישיבות, ובדבריו דנים כל גדולי הפוסקים מכל העדות.

את הערב פתח בדברי תורה וברכה הגאון רבי אריאל עוזייר שליט"א, מו"צ פעולת צדיק ורב בשכונת הפציבה, אשר הביע את השמחה והזכות הגדולה בה זכתה העיר בית שמש בקיום ההילולא בעיר, בהשתתפות כל קהילות התימנים השוכנות בה. הוא הרחיב על גדלותו של מורינו ורבינו עטרת ראשנו, גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זע"א, הידוע בתשובותיו הרבות בהלכה ובמנהג, בעין ובכתיבות רבה, ובכך הנחיל לנו את הדרך אשר נלך בה. ובפרט בדורנו, שזכינו שספריו של ממשיד דרכו מרן הגאון הגדול רבי יצחק רצאבי שליט"א - ספרי שלחן ערוך המקוצר ושו"ת עולת יצחק - מופארים את אוצר הספרים בכל עולם הישיבות, ובדבריו דנים כל גדולי הפוסקים מכל העדות.

במרכז הערב עמד המושא המרכזי מפי מרן הגאון הגדול רבי יצחק רצאבי שליט"א, אשר בתחילת דבריו עמד על הזכות הגדולה בה זכה מהרי"ץ, שתורתו הנוגעת להלכה ולמעשה נשתמרה במשך מאות שנים ואף נדפסה בכתב, ותורתו בוקעת ועולה ומגיעה לכלל עדות ישראל. לאחר מכן הרחיב מרן שליט"א בענייני הלכה ומנהג, דברים חדשים מתורתו של מהרי"ץ שנתגלו בזמן האחרון ממש. האחד בעניין מסורת הקריאה, והשני בעניין הלכתי של הצי שיעור אסור מן התורה. בסוף משאו חתם בברכה לכל העוסקים

במלאכת הקודש, לחיזוק ושימור מסורת ומנהגי אבותינו זע"א. לאחר מכן נשא דברי תורה וברכה נרגשים הגאון רבי אלהן פרץ שליט"א, אב"ד חוקת משפט בבית שמש, ובירך את מרן הגאון הגדול שליט"א, שזיכה להמשיך לחדש בתורה בכל התחומים ולהאריך ימים על ממלכתו. אחריו נשא דברי תורה וברכה הגאון רבי יצחק מועלם שליט"א, מרבני העיר ביתר עילית, אשר סיפר על מסירות נפשו של מרן הגאון הגדול שליט"א בהחזרת התורה, בעמל וביגיעה רבה, להפצת תורתו של מהרי"ץ, ובכך עמד וחיידש את כל פני יהדות תימן בדורנו. הוא סיים את דבריו כי אין צל של ספק שבזמן תחיית המתים, הריקוד הראשון שירקוד מהרי"ץ זע"א יהיה יחד עם מפייץ תורתו, מרן הגאון הגדול שליט"א.

את הערב חתם בדברי תורה וברכה ראש העיר בית שמש, הרב משה אבוטבול הי"ו, אשר הרחיב על פעילות הקהילה התימנית בעיר בית שמש, אשר עיקר פעילותה נובעת בעקבות פסקי ההלכה הרבים של מרן שליט"א, והכל בזכות מדת הענווה של מרן שליט"א, למרות גדלותו הרבה בתורה. ראש העיר הביע את תקוותו בפני מרן שליט"א, כי בעז"ה תקום ישיבה בהכוונתו ובהדרכתו לבני ק"ק תימן בעיר בית שמש.

בתום ההילולא ניגשו משתפי ההילולא לקבל את ברכת מרן שליט"א, ויצאו מבית המדרש בהרגשת התרוממות עילאית ונעלית. אשרי עין ראתה כל אלה.

ההתכתבות הנדירה בין מהרי"ץ והחיד"א

כמנהג החדש הזה, דברכה שלישית זו נתקנה בימי הגאונים, והדברים ארוכים אצלנו, וגם לשון הרמב"ם ביארנוהו כמשפט. ושלמא דמר יסגא, כנפש החותמים פה מצרים. חיים יוסף דוד אוולאי ס"ט, חיים אברהם סורנאגה ס"ט. עכ"ל התשובה.

והעיד הש"ר רבי יעקב ספיר בספרו אבן ספיר (פרק מ"ג), כי ראה בכת"י את שאלת מהרי"ץ אל החיד"א, על החותמים "ברוך אתה ה' המולך בכבודו חי וקיים תמיד ימלוך לעולם ועד". וכתב שהרב ז"ל חיזוה דעתו בהרחבה, שאם חותמין בברכה זו, שלא לחתום בברכת השכיבו "ברוך אתה ה' שומר עמו ישראל לעד", או בוז ולא בוז, רק באחת מהם. והגאון החיד"א הסכים על ידו, ומרבה לספר בשבת תוארו, ושמו גדול בכל ארץ התימן, והולכים לאור פסקיו והכרעותיו כהלכה למשה מסיני, עיין שם.

אמנם דעת מרן הגאון רבינו יצחק רצאבי שליט"א, כמבואר בשערי יצחק (מוצש"ק פרשת נשא ה'תשע"ב), שעדיף להוריד את התוספת הזו לגמרי, כי תקנת חז"ל לומר בארץ ישראל שומר וכו', ואם נהגו כדעת הרמב"ם זו בעיה גדולה, כלומר לכלול את הפסוקים בתוך ברכת השכיבו ולחתום. ומה שהרמב"ם שינה את הברכה הוא בגלל שהיה חסר לו מקור הדבר בגאונים, ומהרי"ץ הלך בזה בעקבות הרמב"ם. אך כיון שכל הראשונים אומרים במפורש שתיקנו זאת כברכה נוספת, והרמב"ם מכליל אותה עם הברכה השניה, הוי לא כמר ולא כמר, ע"כ. ועיין עוד באריות בבואר נושא זה, בשו"ת עולת יצחק חלק ג' סימן פ"א, ובאוצר מנהגי עדן עמוד מ"א.

גאון עוזנו מהרי"ץ בסידורו עץ חיים (דף צ"א ע"ב) הקשה על הנהגים להוסיף ברכה שלישית, לאחר ברכת השכיבו, שהרי במשנה תנן בערב מברך שתיים לפני שתיים לאחריה, ובגמרא לא נזכרה מחלוקת בזה. ואם כן, מהיכן סמכו לומר ברכה שלישית, מה שלא הוזכר בגמרא, ואין יכולת ביד שום גאון לחדש ברכה אחר חתימת התלמוד. והשיב מהרי"ץ דמדברי הרא"ש מוכח דחידוש ברכה זאת מטעם מנהג, כדאשכחן גבי הלל דראש חודש דמנהגא הוא ואפילו הכי כתב הרא"ש דמברכין עליו. אלא דלפי מנהגינו דלא מברכין בהלל דראש חודש, מטעם דאין מברכין אמנהגא, אם כן הכא נמי לא מברכין.

ושלח מהרי"ץ לשאול את רבני מצרים, ובראשם הגאון החיד"א, על הנהגים לחתום גם בהשכיבו, וגם על הפסוקים שאומרים לאחר השכיבו, ונמצא שמברכים שלש ברכות. ואיהו גופיה מחה על כך, והחזיר את המנהג הקדמון שלא לחתום בהשכיבו אלא לאחר אמירת הפסוקים.

והשיבו לו רבני מצרים בזה"ל, עיננו הרואות אשר שאל מעלת כבוד תורתו, על מנהג אשר נהגו קצת קהילות חדשים מקרוב לחתום בברכת השכיבו, ואחר כך חותמין בפסוקי יראו עינינו, והוקשה בעיני כבוד תורתו מנהג זה. הן ידיע להוי מעלת כבוד תורתו, כי עמדנו על הענין בספרן של צדיקים הנמצאים אצלנו קמאי ובתראי, ואשר עלה בידנו, דודאי מנהג ארץ הצבי וכל ערי תורקיא"ה שאינם אומרים אלא ברכת השכיבו וחתימתה ותו לא, הוא הנכון לפום קושטא בנגלה ובנסתר, ואולם הנהגים לומר יראו עיננו, הסדר הנכון בזה

פנינת מהרי"ץ, הספריו ושפתו

רבינו יחיא צאלח ז"ל נפטר ביום שבת קודש, כ"ח ניסן ה'תקס"ה, כבן תשעים שנה (ועיין בקונטרס מסכתא דמהרי"ץ עמוד ק"א). מסורת וקנים מספרת שהאר"ץ ימים עד כי מרוב ימים כשל כוחו והתקשה ללכת לבית הכנסת המשפחתי להתפלל, על אף היותו קרוב לביתו, ונכנס להתפלל בבית הכנסת אלדמארי שהיה כנראה סמוך לביתו ממש. מהרי"ץ הניח אחריו שלושה בנים, אברהם, יהודה ויוסף, ובנותיו לולוה ונצרה. ובפנקס בית הדין מוזכרות ידידה וגואל, אך יתכן שהן בנות אדם אחר ששמו יחיא צאלח.

מהר"ד סעדיה מנצורה ז"ה, מגדולי חכמי צנעא לפני כמאה וחמשים שנה, כתב עליו הספד בספר המחשבה, ונדפס בשם הגלות והגאולה (ה'תשט"ו, עמוד קל"א): להספיד ולקונן על הרב המופלג בדורו סיני ועוקר הרים, הוא הרב המופלא אב"ד וריש מתיבתא דק"ק צנעא יע"א, אשר אנו שותים מימיו, אשר כרה כמה בארות ודלה והשקה כמה תלמידים ממימי תורתו, וגם פסקו ותשובותיו נמשכו בארץ התימן, ובפרט שהיה בקי במנהגות ארץ התימן. הוא הרב המאור מהר"ד יחיא ׳ן מהר"ר ׳ן נ"ע, שהוציא מוניטין שלו בחייו ספר עץ חיים, פירוש על התפילות כמנהג אבותינו רבני וגאונים צנעא הקדושים כפי מנהג אבותיהם וכו'. הרב הגדול הזה לא הניח כמותו בדור הזה וכו', לא נשאר בדור הזה מגן על דורו ולא מנהיג, שהרב הגדול הזה כל מיילי אית ביה, מקרא משנה תלמוד אגדה משלים ומעשיות וחידות, חכמת הדקדוק מעשה בראשית מעשה מרכבה היות דאביי ורבא, אילן אבילים, עושה שלום חסיד, מלמד לקטן לעמי הארץ לנשים, ליבו פתוח כאלום, מנחם אבילים, פורש שלום חסיד, בין איש לאשתו בין אדם לחברו, בין ישראל לאביהם שבשמים, משתדל בצרכי ציבור, היה מתענה בסתר עליהם כשיש ב"מ צרה על שונאיהם של ישראל, נתן נפשו עליהם בתפילה ותחנונים לפני קונם, אין הפה יכול לדבר במעשיו, מי יתן לנו מתורתו, מי יתן לנו חליפתו, ונאמר עליו משמת רבי בטל כבוד התורה וגלה כבוד מיישראל, עכ"ל.

בקובץ אור ישראל ג' (סיון ה'תשמ"ו) הובא הספד מכת"י על מהרי"ץ בזה"ל, אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב, ערבה שמשן של ישראל וכבה נרן, ונשברה זרוען וכתה עין ימינם, ונפרע אפרם, ויתנצלו בני ישראל את עדים במיתת גיבורם. מה מאד חטא הזמן אשר כזאת הראנו, נבקש לראות צורתו ולא ראינו, נצפה לשמוע דברות קדשו ולא שמענו, ניחל לישוב יחד ללמוד והנה איננו, איה הבטחון אשר בו בטחנו, והנה עתה נכובה תוחלתנו. ועתה הלוך הלך כוכב אשר מיעקב דרך, קיונו לשלום ואין, שחרנו ולא מיין על הלך מחמד כל עין, פרי קודש הילולים איש חיל רב פעלים, ידידות נפשנו וחמדת שעשועינו, חותם על לבנו וחוטם על זרועינו, ציץ העונה וראש קרואיה, אביר

הרועים וראש המדברים. כמה וכמה הכאיב לנפשינו האנושה, ובים הדאגות העבירונו ביבשה, ועתה נפשינו יבשה. מי יתן ראשנו מים ועינינו מקור דמעה, ונכבה יומם ולילה לשבעה, מי ימחה דמעה מעל לבנו וכבר שבת משוש לבנו, נהפך לאבל מחולינו, על כי פרץ השם פרץ בעוז"א, פחד קראנו ורעדה וצירים אחזונו כצירי יולדה, נעוינו משמוע נבהלנו מראות כי נפלינו נוראות, בחרנו להיות עמו כמות ותאיר לנו הצלמות, מי זה לשלומים וברכת טוב יקדמינו, ותחתינו נרגו ובא רב בעצמותינו, אל תאיצו לנחמינו, סורו סורו הנמחמים כי גדל הכאב ואין מקום לנחומים. אחלנו למאסף נפשות חסידים לאסוף את נפש מבחר חסידים, ולצרור את נפשו בצרור החיים וכבוד השם יאספהו.

ובספר ויצבור יוסף בר (חלק א' פרק ט"ז) כתב וז"ל, ושוב נא ראה למהר"י צאלח ז"ל, מגדולי רבני תימן ומורי הוראה, דנהירין ליה כל חדרי הפוסקים המחמירים והמקילים, דבספרו פעולת צדיק (חלק ג' סימן ד') עם כל ההתלבטויות שהוא התלבט על קריאת התורה, בשני וחמישי לאלה ההולכים להתפלל אצל האבילים, בכל זאת לא מלאו לבו לפרוץ גדרן של הראשונים, ולא העלה על דעתו להורות ולהתיר להביא את ספר תורה לבתי האבילים, כי שמר אמונים והערצה למנהג אבותינו הקדושים.

דברי הגאון רבינו שלום יצחק הלוי, ראש רבני תימן בארץ ישראל, בהילולת מהרי"ץ בשנת ה'תש"ז (נדפס בשו"ת דברי חכמים עמוד קפ"ד)

אחד הגאונים בגולת תימן הוא כמהר"ר יחיא צאלח ז"ל, יחיד ומיוחד מתוך חכמי ורבני עדתנו, שזכה וחיבוריו נשמרו ונשארו לדורות שבאו אחריו. וכמעט כולם נדפסו, והנם ככוכבים בהילם מאירים ומהירים ביחוד בגולת תימן, אשר הלכו לאורו עד שנעשה מאריה דאתרא, אחרי המאור הגדול בענקים הרמב"ם ז"ל. עליו יכולים לגמור את ההלל, שלא הניח מקרא משנה גמרא ופוסקים מדרש ואגדה, פשט רמז דרש סוד. המחבר ידע את ההיסטוריה של תולדות תימן סופריה וספריה, הוא האיר עיניו אף היו אבותינו בתימן עוסקים בתורה ובמצוות לפני שתופיע המשנה, אף קיבלו אבותינו את המשנה שחבר רבינו הקדוש, ואת הגמרא אחרי זה, ואיך נתקבל הרמב"ם בתימן בחיבה למאריה דאתרין.

ואלו הן עשר מעלותיו: א', בקיאותו בפלפול המשא ומתן והתעמקותו באותו ענין. ב', ידיעותו בספרות התורנית. ג', מליצותו בתשובותיו. ד', תקיפותו לגבי המתפרצים מלשמוע דיני תורה. ה', הערכתו לחכמי דורו. ו', ענותנותו אף לקטנים ממנו. ז', עוצם חכמתו בדרכי הקבלה. ח', בקיאותו בדקדוק המקרא. ט', שגות הריב. י', אהבת האמת.

(דברי חכמים עמוד קפ"ד)

מהרי"ץ השני

מהר"ד יחיא בן יעקב צאלח, המכונה מהרי"ץ השני, נולד לדרך בשנת ה'תקס"ד. הוא התמנה לדיין בבית דינו של הראב"ד רבינו יוסף אלקארה בשנת ה'תקצ"ט, וכן בבית דינו של הראב"ד רבינו סלימאן אלקארה. כיהן במשרה זו כעשרים שנה, עד יום פטירתו. הוא לא היה שייך למשפחת מהרי"ץ אלא למשפחת צאלח חיידיני, שכן בצנעא היו ארבע משפחות צאלח שונות: צאלח מהרי"ץ, צאלח חיידיני, צאלח בריטי, וצאלח לא ידוע. אך צאלח חיידיני וצאלח ברטי היו ידועות בצנעא כמשפחות בודדות, שאינן קשורות לשאר משפחות בית צאלח (מפאתי תימן עמוד ק"ו), בשם מר עזריאל צדוק ששמע ממר שלום מדינה, ששמע מפי זקן מופלג בשם מסיבי).

רבינו עמרם קורח בספרו סערת תימן (עמוד ל"א) כתב עליו: היה בעל לב טוב ונדיב, מקבל כל אדם בפנים מאירים ומקורבו לעבודת ה' ויראתו. בכל מאמצי כוחו מפקח על העניים, וביותר יתומים ויתומות, ואם הגיעו לפרקן משתלל להשיאן וכו'. עשה טליתות קטנים וחילקן לבעלי החנויות, כדי שלא יתהלכו בלא ציצית. אשר ידם משיג שילמו דמיהם, והעניים נתנם להם במתנה. אם יש ריב בין שניים או בין איש ואשתו, משתדל להשוות דעותיהם. הולך ובא וטורח בחנם, עדי ישאו פניו ותנוח דעתם לדרך השלום. בכל עסקי צבור היה עמל לשם שמים, לא להתגדל ולא להתיהר. רכש לו אהבה בלב הכל. קטן וגדול, והיו ימיו כמו נ"ה שנה.

רבי יחיא כתב חיבור על הלכות שחיטה בשם מקור חיים, מחמת שראה שספרו של מהרי"ץ זבח תודה לא התפשט הרבה, אלא לומדים מתוך קיצור שערי קדושה של מהרי"ץ, ולכן שילב בספרו את פסקי מהרי"ץ מספרו זבח תודה. בהקדמת ספרו זה כתב, והנה ראיתי להרב הגדול הדיין המצויין כמהר"ר יחיא בן כה"ן יוסף זלה"ה שיעג יגיעה גדולה יום ולילה ואסף כל דברי הפוסקים המסכימים להקל בדיני שחיטה, וקרא אותו זבח תודה, ולא נתפשטו הרבה אצלינו כי אם שלשה ארבעה ספרים, אחד הנה ואחד הנה, ואינם לומדים בהם מסכת מיעוטים, ואחוז להם דרך ללמוד בקיצור זבח תודה הנקרא שערי קדושה שקיצר הרב הנוכח. וכשעזרני השי"ת ויזכני ללמד שני החיבורים הנוכחים, לא נחה ולא שקטה דעתי בקיצור שערי קדושה, ואין בו אלא דינים אחד מעיר ושנים ממשפחה. ולכבוד הרב אורתי חיל ללקוט שושני ספיקי אמרותיו הנוכחים בספר זבח תודה, וקיבצתי אותם הלכות פסוקות בעין השלחן הטורח.

ספרו זה נדפס בעי"ת ערך בשנת ה'תרנ"ג. במבוא לספרו כתב המהדיר, מקור חיים נתקבל באהדה רבה על ידי תלמידי חכמים ושוב"ם, ואז התעניין בהשבחתו הרב שלום בן יחיא חבשוש, והוא מנכבדי רבני צנעא וגדוליה. הוא כתב פירוש לספר בשם קרבן תודה, עם באר הקר, ציון מוצא הדינים.

עוד חיבר רבינו יחיא את הספר תורת חכם, קיצור לספרו של מהרי"ץ שו"ת פעולת צדיק, וכך כתב בהקדמתו לספרו. ראיתי להרב הגדול הדיין המצויין מהרי"ץ שחיבר ספר שאלות ותשובות הנקרא ספר פעולת צדיק, ומסיבת דוחק הזמן ושערי דמוע"ת ננעלו, עלו נתפשט הספר הזה בעיר, וזולתי שלושה ספרים, אחד הנה ואחד הנה, והכל צמאים לשתות מימיו ולא מצאו מחמת מיעוט הספרים. על כן אורתי חיל ולקטתי המכוון באותה שאלה ותשובה, והעליתי אותה להלכה קטנה בלשון צח ויפה וכו'. והוא יודע תעלומות כי לא נתכוונתי לכבודי, אלא לכבוד מהרי"ץ שחיבר ספר שאלות ותשובות, כדי להשתעשע באמרותיו. ולזה קראתי שם הקיצור תורת חכם, שלא יעלה על דעתך שממני יצאו הדברים, אלא הכל מתורתו של חכם ששמו חיים"ם, שגימטריה חכ"ם וכו'. כה דברי הצעיר מקוה לחסדי אהיה, הקטן יחיא ׳ן יעקב צאלח יצ"ל.

רבי יחיא נפטר בשנת ה'תר"ט. וכה תיאר בסערת תימן את אסיפתו, ביום אסיפתו שמים לבשו קדרות, כל הקהל מגדולם ועד קטנם יצאו ללוות מטתו בכבי וזעקת לב, פה אחד אומרים נפלה עטרת ראשנו אויה לנו וכו'. הרבנים האריכו בהספרו לערך כבודו, גם הנשים נאספו לפניו מן החומה נגד בית הקברות, מקוננות ומספקות כפיהן עד שוב המלוים אחר הקבורה.

רבי יחיא צארום התכוון להספידו, אך לאחר שקדמו מסיפד אחד נמנע. וכך הוא כתב בספרו, ועלה בדעתי אני עני ביום זה לומר דרשה זו על מטתו, אלא שנמנעתי מפני שכבר קדמוני הדרשנים שבדור הזה ונתיישתי מלומר דבר, דאמרי מועטים לגבי חכמתם, ומה אני ומה חיי וכו'. שמים נתמרמרו וארץ רעשה, וכוכבים אספו נגהם וסיהרא ושמשוה, וחית הארץ תבכה, וכל בני אנשא על אסיפת מורינו ורבינו יחיא אבן הראשה, אהוב ירחמו מנחיל מורשה וכו' (מצפ"ת עמוד רל"א).